

REFERANDUMLA AYRILMA KONUSUNDA YÜKSEK MAHKEMENİN TUTUMU: KANADA-QUEBEC ÖRNEĞİ

Dr. Hüseyin Kalaycı

Özet

Kanada federal hükümeti, Kanada Yüksek Mahkemesine Quebec'in Ayrılma Referansı ile ilgili üç soru yöneltmiştir: “İlk olarak, Kanada anayasası altında, Quebec Ulusal Meclisi, yasaması ya da hükümeti tek taraflı olarak Quebec'in Kanada'dan ayrılmasını tatbik edebilir mi? İkincisi, Uluslararası hukuk, Quebec Ulusal Meclisine, yasamasına ya da hükümetine tek taraflı olarak Quebec'in Kanada'dan ayrılmasını tatbik etme hakkını verir mi? Bu bakımdan, uluslararası hukukta Quebec Ulusal Meclisine, yasamasına ya da hükümetine tek taraflı olarak Quebec'in Kanada'dan ayrılması hakkını veren kendi kaderini tayin hakkı var mıdır? Üçüncü olarak, Quebec Ulusal Meclisine, yasamasına ya da hükümetine tek taraflı olarak Quebec'in Kanada'dan ayrılmasını tatbik etme hakkı üzerine yerel ve uluslararası hukuk arasında bir ihtilaf olması durumunda hangisi Kanada'da örnek olarak yer alacaktır?”

Quebec'in tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan edip edemeyeceği sorusuna karşın, Yüksek Mahkeme, Ayrılma Referansında oybirliğiyle, bu tür bir deklarasyonun hem Kanada anayasa hukukunca hem de uluslararası hukukça yasal olmadığını bildirmiştir. Ancak, anayasal bir değişiklik durumunda böyle bir ayrılmanın mümkün olabileceği sonucuna varmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayrılma, yüksek mahkeme, müzakere, anayasa, referandum.

Supreme Court's Attitude on Secession via Referendum : Canada-Quebec Case

Abstract

Federal Government submit three questions to the Supreme Court of Canada constituting the Supreme Court Reference re Secession of Quebec: “First, under the Constitution of Canada, can the National Assembly, legislature or government of Quebec effect the secession of Quebec from Canada unilaterally? Second, does international law give the National Assembly, legislature, or government of Quebec the right to effect the secession of Quebec from Canada unilaterally? In this regard, is there a right to self-determination under international law that would give the National Assembly, legislature, or government of Quebec the right to effect secession of Quebec from Canada unilaterally? Third, in the event of a conflict between domestic and international law on the right of the National Assembly, legislature, or government of Quebec to effect the secession of Quebec from Canada unilaterally, which would take precedence in Canada?”

Faced with the question of whether Quebec could make a unilateral declaration of independence, the Supreme Court declared unanimously in the Secession Reference that such a declaration would be unconstitutional both by Canadian constitutional law and international law. A constitutional amendment would, however, make such a secession possible. If a clear majority of Quebecers opts for secession, the federal government and the other provinces would have a constitutional duty to negotiate.

Keywords: Secession, supreme court, negotiation, constitution, referendum.

Referandumla Ayrılma Konusunda Yüksek Mahkemenin Tutumu: Kanada-Quebec Örneği

Türkiye’de 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında ortaya çıkan “Cumhurbaşkanı seçimleri için, ilk iki turda TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun (367) katılımına ihtiyaç var mıdır?” tartışmasının Anayasa Mahkemesine taşınması ve akabindeki Mahkemenin verdiği kararın hukuki olmaktan çok siyasi olduğu yönündeki eleştiriler, Anayasa Mahkemesinin meşruiyetine ciddi bir darbe indirmiştir. Türkiye’de Anayasa Mahkemesinin tarafsızlığının sorgulandığı bir dönemde, Kanada Yüksek Mahkemesinin çok daha hassas, hatta hayati bir konuda, Quebec’in Kanada devletinden ayrılmak için düzenlediği ayrılma referandumları konusundaki kararını incelemek ve bir devletin bütünlüğünü doğrudan tehlikeye atan bir konuda Yüksek Mahkemenin aldığı kararlar meşruiyetini nasıl güçlendirdiğini görmek yararlı olabilir.

Biri 1980’de diğeri 1995’te olmak üzere, iki kere egemenlik referandumu düzenlemiş olan ve üçüncüsünü düzenlemek için de gün sayan Quebecli ayrılıkçıların referandumlarına engel olmasa da bu bundan derin endişe duyan Kanada federal hükümeti, 1995’teki egemenlik referandumunun ardından Quebec’in Kanada’dan ayrılmasının Kanada anayasası ve uluslararası hukuk açısından yorumlanmasını ve Quebec’in tek taraflı olarak Kanada’dan ayrılma hakkına sahip olup olmadığının değerlendirilmesi için Kanada Yüksek Mahkemesine başvurmuştur. Dünyanın çeşitli bölgelerinde referandumla ayrılma kararının alındığı ya da alınmak istendiği düşünülürse, Kanada Yüksek Mahkemesinin referandumla ayrılma konusundaki 1998 tarihli Ayrılma Referansı (*Secession Reference*) kararı hem dünyadaki tek örnek olması hem de devrim niteliğindeki açıklamaları bakımından çok önemli bir kılavuz görevi görür. Ayrılıkçılık sorunuyla karşı karşıya olan Türkiye’nin Kanada’daki gelişmelere kayıtsız kalması düşündürücüdür. Bu nedenle Kanada Yüksek Mahkemesinin son derece ilerici sayılabilecek kararının ayrılıkçı hareketlerle karşı karşıya olan ülkeler tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmesi kanımızca bir zorunluluktur.

Quebec'teki Egemenlik Referandumlarının Meşruluğu

Kanada anayasası, federasyonu oluşturan eyaletlere ne tek taraflı ayrılma izni tanıdığından ne de ayrılmanın koşullarını tartışan herhangi bir madde içerdiğinden, Quebec'in egemenlik referandumlarının akıbeti hep merak konusu olmuştur. Her ne kadar egemenlikçi Quebec'liler, referandumdan "evet" çıkması durumunda tek taraflı ayrılma haklarının olduğunu iddia etseler de, Kanada anayasasında bu konuda bir boşluk olduğu aşikardır. Fakat daha büyük bir muğlaklık referandum sorularının kendisinden kaynaklanır. Kurulduğu andan itibaren bağımsızlığı kendisine hedef belirlemiş *Parti Québécois* (PQ), Quebec halkının Kanada'dan radikal bir kopuşa hazır olmadığını bildiğinden ve Quebec'lilerin ekonomik kaygılarını hesaba katmak zorunda kaldığından, ilk başta "egemenlik-birlik" ("*souveraineté-association*") adını verdiği biraz kafa karıştırıcı bir egemenlik anlayışı geliştirir. Federalizmden daha gevşek, bağımsızlıktan ise daha az bir şey olan "egemenlik-birlik" PQ'nun rehber ilkesi haline gelir (Jackson, 1999: 2). Aslında ulusal bağımsızlık somut bir siyasal proje olmaktan çok bir idealdir. PQ, bu ideali gerçekleştirebilmek için aşamalı bir egemenlik fikri geliştirir: *étapisme*.¹ Bu durum, egemenliğin çekiciliğini artırır, ama aynı zamanda anlamının hem sulandırılmasına hem de dağılmasına yol açar (McRoberts, 1988: 262). Nitekim, 1980 egemenlik-birlik referandumu, "evet" oylarının galip çıkması durumunda Quebec'te ne gibi bir değişim olacağını bilinememesi, egemenlik-birlik gibi bir teoriyi geliştirenlerin bile tanımlamakta zorlandığı muğlak bir egemenlik anlayışının mevcudiyeti nedeniyle meşruiyeti sorgulanır bir seçim olur. Ne statüko ne de ayrılıkçılık anlamına gelen egemenlik-birliğin, bağımsızlığı tehlikeli bir macera olarak algılayan seçmenleri kandırma amacı taşıdığı öne süren İngiliz Kanadalıları anketler bir bakıma doğrular, Quebec'teki seçmenlerin önemli bir bölümünün vereceği oyun ne anlama geldiğini bilmediği ortaya çıkar. Richard Hamilton ve Maurice Pinard'ın yaptığı araştırma, referandumda "evet" oyu verenlerin egemenlik-birlik konusunda kafalarının ne denli karışık olduğunu göstermesi bakımından önemli bir kaynaktır. Hamilton ve Pinard, referandumda "evet" oyu verenlerin beşte ikisinin, "evet" in galip gelmesi halinde öncelikle yenilenmiş bir federalizmin müzakere edileceğini umduklarını ve Quebec'in Kanada'nın

¹ PQ'nın egemenlik stratejisi aşamalı olarak egemenliğe geçiştir. Quebec'in egemenliği, gerek siyasetin belli alanlarındaki, gerekse devlet yapısındaki değişikliklerde olsun, tamamen değişimin simgesi olur. Bu durum, egemenliğin çekiciliğini artırır, ama aynı zamanda anlamının hem sulandırılmasına hem de dağılmasına yol açar (McRoberts, 1988: 262).

bir eyaleti olarak kalmaya devam edeceğini düşündüklerini gösterirler (Howe, 1998: 34, dipnot 5). Referandumdan çıkacak bir “evet”in Quebec’in statüsünde ne gibi bir değişiklik yapacağını bilinememesinin ve seçmenin kafa karışıklığının yanı sıra, referandum kampanyasını sessizce izlemekle yetinen Kanada’nın geri kalanının olası bir “evet”e nasıl tepki vereceğinin belirsizliği de eklenince, referandum birçok eleştiriye maruz kalır. Kafa karıştırıcı olmakla itham edilen bir kampanyanın ardından seçmenlere yöneltilen referandum sorusu daha büyük tartışmalar yaratır. Karmaşıklığı ve uzunluğu eleştirilere neden olan 1980 referandum sorusu aşağıdaki gibidir:

“Quebec hükümeti Kanada’nın geri kalanıyla, ulusların eşitliğine dayanan yeni bir düzenlemeyi müzakere etme teklifini kamuya açıklamıştır; bu düzenleme Quebec’i, kendi yasalarını yapma, kendi vergilerini düzenleme ve diğer ülkelerle diplomatik ilişkiler kurma -bir başka deyişle, egemenlik- ve aynı zamanda Kanada ile ortak para birimi dahil ekonomik birliği muhafaza etme yetkisini tamamen elde etmeye muktedir kılacaktır; bu müzakerelerin sonucunda siyasal statüde meydana gelecek her değişiklik başka bir referandumla halkın onayına sunulacaktır; bu bakımdan, Quebec hükümetine Quebec ile Kanada arasında teklif edilen anlaşmayı müzakere etme vekaletini veriyor musunuz? Evet / Hayır.”

Bir referandum için fazla uzun ve karmaşık olan bu soruya “evet” diyenlerin oranı %40.4’te kalır, %59.6 oranındaki “hayır” oylarının galip gelmesi Kanadalıları büyük bir belirsizlik girdabından alıkoyar. Egemenliği getirecek daha sonraki “asıl” referandumun provası mahiyetindeki bu referandumdan çıkan sonuç nihai karar olarak kabul görmez. Egemenlik ve PQ taraftarlarının egemenlik perspektiflerinde herhangi bir kırılma olmaz, bağımsızlık talepleri artarak devam eder. 30 Ekim 1995 olarak belirlenen ve bu sefer “egemenlik-birlik” yerine “egemenlik-ortaklık” adı verilen ikinci referandum sorusu ise şu şekilde formüle edilir:

“12 Haziran 1995’te imzalanan anlaşma² ve Quebec’in geleceğiyle ilgili sözleşme bağlamında, yeni bir ekonomik ve siyasi ortaklık için Kanada’ya

2 Parti Québécois (PQ), Action Démocratique du Québec (ADQ) ve Bloc Québécois (BQ) ile işbirliğine giderek 1995 referandum sorusuna kaynaklık edecek bir seçim anlaşması imzalar. PQ lideri Jacques Parizeau, BQ lideri Lucien Bouchard ve ADQ lideri Mario Dumont, 12 Haziran 1995’te başkent Quebec City’de onaylanan bu anlaşmayla Quebec’lilere “1995 sonbahar referandumunda Quebec’lilerin gerçek bir değişim için oy verebilmesi, Quebec’te bir egemenliğe ulaşılması ve diğer şeylerin arasında mevcut ekonomik alanın sağlamlştırılması için Kanada ile yeni bir ekonomik ve siyasal ortaklık için resmi bir öneri için güçlerimizi birleştirmeyi ve çabalarımızı koordine etmeyi” taahhüt ederler (Van Der Vyver, 2000: 7).

resmi bir teklif götürdüktan sonra Quebec'in egemen olması gerektiğine katılıyor musunuz?"

31 Ekim 1995 referandumunda, PQ hükümeti, egemenlik deklarasyonunu yumuşatarak AB'ye benzer bir ekonomik ve siyasal ortaklık modeli önerir. Quebec hükümeti, önceki referandumda olduğu gibi, halktan Kanada ile konfederal nitelikte yeni bir birlik oluşturmak için görüşmelere başlama ve eğer görüşmeler olumsuz sonuçlanırsa, eyaleti bağımsız devlete dönüştürme yetkisi istemektedir. Aslında uzak bir ihtimal olan Kanada'yla ekonomik ve siyasi ortaklığın altını çizen referandum sorusu yine kelime oyununa başvurmak ve egemenliğe ulaşılması durumunda ortaya çıkacak manzara hakkında seçmenlerin kafasını karıştırmakla eleştirilir. Referanduma sekiz ay kala Quebec'ilerin %26'sının egemen Quebec'in Kanada'nın bir eyaleti olmayı sürdüreceğini ve Kanada'ya vergi ödemeye devam edeceklerini ve %42'sinin "Kanada'nın bir parçası" kalacaklarını düşünmesi bu kafa karışıklığından kaynaklanmaktadır (Howe, 1998: 34, dipnot 5). Referanduma sadece birkaç hafta kala yapılan kamuoyu yoklamalarında ise "evet" oyu vereceklerin üçte birinin, egemen Quebec'in Ottawa'ya milletvekili göndermeye (Pinard, 1997: 345-53; Lublin&Voss, 2002: 76) ve Kanada pasaportuna sahip olmaya devam edeceklerini düşünmesi ve beşte birinin de Quebec'in Kanada'nın bir eyaleti olarak kalmaya devam edip etmeyeceğini bilmediğini söylemesi çarpıcıdır (R. Mackie'den aktaran Cairns, 1998: 76; Keating, 1997: 710). İngiliz Kanadalılar, egemenlikçi liderlerin bir kere daha egemenliğin anlamını muğlaklaştırarak kamuoyunu yanıltmaya çalıştığını ve halka tıpkı 1980'deki gibi "evet" oyunun sonuçlarının ne olacağı konusunda kesinlik içermeyen bir soru yönelttiklerini öne sürerler. Nitekim, Pinard'ın yaptığı çalışmalar göstermiştir ki, seçmenlerin egemenliğe verdiği destek, Kanada ile ilişkilerin kopacağı belirtilmesi durumunda düşmektedir (Ryan, 2000: 10). 2006'daki Sırbistan-Karadağ bağımsızlık referandumundaki gibi açık ve net bir soru sorulması durumunda ("*Karadağ Cumhuriyeti'nin tamamen uluslararası ve yasal kişiliği bulunan bağımsız bir devlet olmasını ister misiniz?*")³ Quebec'te "evet" diyenlerin sayısının azalacağı düşünülmektedir. Egemenlik sorusunun açık ve netliği sorunu biraz da egemenlik kelimesinin muğlaklığından kaynaklanmaktadır, çünkü egemenlik illa ayrılma ve bağımsız bir devlet kurma anlamına gelmemektedir.⁴ Unutulmaması gereken önemli bir

3 "*Do you want the Republic of Montenegro to be an independent state with full international and legal personality?*"

4 Referandumdaki "Hayırcı" cephesi, egemenlik-ortaklık fikrini, hem boşanmayı hem de yeniden evlenmenin avantajlarından yararlanmayı istemek olarak yorumlamıştır (Laforest, 2004: 119).

nokta da, 1995 referandumunda “egemenlik” teriminin 1980 referandumundakiyle tamamen aynı anlama gelecek şekilde kullanılmadığı ve 80 referandumunda çok revaçta olan “yenilenmiş federalizm” kavramına 95 referandumunda pek yer verilmediğidir (Pammett&LeDuc, 2001: 268).

1995 referandum sorusu, “Quebec’in Kanada’nın geri kalanına resmî olarak siyasal ve ekonomik ortaklık sunduktan sonra siyasal olarak egemene dönüşmesini önerirken” (Seymour, 2000: 249), bu sürecin nasıl işleyeceğine dair herhangi bir ipucu vermemiştir. Şurası açıktır ki, 1995 referandumuna 1980’deki belirsizlikler ve eleştiri konusu olan eksiklikler giderilmeden gidilmiştir. Sorunun bir kere daha referandumdan evet çıkmasını sağlayacak şekilde hazırlandığını düşünen İngiliz Kanadalılar için, Quebec referandumundan çıkacak sonucun bağlayıcı olabilme potansiyeli yoktur. Quebec hükümeti, hem 1980 hem de 1995 referandumlarında, seçmenlere yöneltilecek sorunun hazırlanmasının tamamen egemenlik yanlıların sorumluluğu olduğunu savunmuştur. Ne Quebec’teki muhalefet partileri ne de federal hükümet sorunun hazırlanmasına dahil edilmemiştir. Monahan ve Bryant’ın dediği gibi, “dünyadaki hiçbir anayasada referandum sorusu bu şekilde, hiç demokratik olmayan ve tek taraflı bir yöntemle oluşturulmamıştır” (Monahan&Bryant, 1996: 9). Ayrılmaya izin verilen ülkelerde hem ayrılan hem de ev sahibi ülke, referandum sorusunu birlikte hazırlamış ve seçimlerde birlikte hareket etmiştir. Örneğin Sovyet Cumhuriyetlerinde yapılan tüm referanslarda aynı soru sorulmuştur: “_____’nin bağımsız, egemen bir devlet olmasını kabul ediyor musunuz?”⁵ Gerçekten de, referandum Quebec’in iç meselesi olarak görüldüğünden İngiliz Kanada’sı süreçten dışlanmıştır. Ancak, süreçten dışlanan sadece İngiliz Kanadalılar değildir, Quebecli federalciler de referandum sürecinin dışında bırakılmaya çalışılır ve Quebec Meclisinde ikinci parti konumundaki Liberal Partiye referandum sorusunun hazırlanışı sırasında söz hakkı verilmemiştir. Referandumun hem sorusunu hazırlayan hem de tarihini belirleyen PQ’dur, referandum sorusunu daha netleştirmek için “egemen” kelimesinin ardından “ülke” sözcüğünün eklenmesini isteyen Quebec Liberal Partinin önerisi PQ hükümetince kabul görmemiştir.⁶

5 “Do you agree that _____ should be an independent, sovereign state?” (Monahan&Bryant, 1996: 10).

6 PQ’nun, Quebec dışındaki Kanadalıların gelecek referandumda söz hakkının bulunmadığı yönündeki iddiası dünyanın diğer ülkelerindeki uygulamalar ve yasalarca desteklenmemektedir (Monahan&Bryant, 1996: 2).

Federal hükümetin ve genel olarak federalcilerin referandumda pasif bir tutum izlemesi biraz da Kanada anayasasının bir eyaletin federasyondan nasıl ayrılabilceği konusunda hiçbir şey söylememesinden kaynaklanmıştır. “Kanada anayasasının ayrılmaya dair hiçbir madde içermemesini, federalcilerin, sanki böyle bir durumun olması imkânsızmış gibi yanlış yorumladığını” ileri süren Monahan ve Bryant’a göre, federal hükümetin Quebec’teki iki referandumda da sessiz kalması, PQ’ya ayrılmaya nasıl ulaşılabileceğini tarif etme bakımından hareket özgürlüğü sağlamıştır. Monahan ve Bryant, bu sessizliği sorumsuzluk olarak niteler ve Quebec’in tek taraflı bağımsızlık ilan etmesi durumunda kaos ortaya çıkacağını iddia ederler (Monahan&Bryant, 1996: 2-3). Referandumun bölgeselleştirilmesi geri kalan Kanadalıları davetsiz misafir konumuna düşürmüştür hatta onlara referandum tartışmalarının dışında kalmaları öğütlenir, çünkü müdahale etmeleri Quebec’teki federalizm taraftarlarının elini zayıflatabilecektir.⁷ Fakat, İngiliz Kanadalıların sessiz kalması, referandumda Kanada boyutunun yok denecek kadar az tartışılmasına neden olur ve egemenlikçiler stratejik bir zafer elde ederler.⁸ Öte yandan, Quebec’teki egemenlik referandumu için federal hükümetin kendi sorusunu hazırlayıp sorması egemenlikçilerden daha az milliyetçi olmayan federalci Quebec’lileri de öfkelenendirme ve federal hükümetin beklentisinin tam tersi yönde davranmaya itme tehlikesi barındırır. Guy Laforest’e göre, “Quebec’te federal hükümet tarafından yürütülecek bir referandum, meşru olmayan bir hareket olarak algılanacak, geniş bir sivil itaatsizlikle karşılaşacaktır.” Bu bakımdan, Quebec’lilerin referandumu meşru saymaları için sorunun Quebec hükümetince hazırlanması gereklidir (Cairns, 1997: 76).

Dünyada da çok ses getiren ve büyük bir çekişmeye sahne olan 1995 egemenlik-ortaklık referandumuna rekor düzeyde katılım olur (%93,52), 54.288 oy farkıyla (“evet” % 49,44 “hayır” ise % 50,56) egemenlik-ortaklık önerisi reddedilir. Ancak, referandumlarda “hayır” oyları genelde yeni bir

7 Yine de bazı İngiliz Kanadalı liderler tehditler savurmaktan geri kalmamıştır. 1994’te British Columbia eyaletinin başbakanı Mike Harcourt, “Quebec’in ayrılması durumunda, dostların en iyisi değil düşmanların en kötüsü olacağız. Hoş olmayan bir ayrılma ve büyük bir acı olacaktır,” demiştir (Cernetig’ten aktaran Cairns, 1997: 69). Saskatchewan eyaletinin başbakanı Roy Romanov ise, Harcourt’un sözlerini destekleyerek “Batı Kanada’daki birçok kişinin duygularına tercüman” olduğunu söylemiştir (Roberts’ten aktaran Cairns, 1997: 69-70).

8 Cairns, bir ülkenin geleceği ve mevcudiyeti söz konusuysen, kamusal tartışmaya taraflardan birinin yurttaşlığa değin (*civic*) müdahalesinin istenmemesini aşağılayıcı bir durum olarak tarif etmiştir (Cairns, 1997: 76-78).

referandum daha yapılacağı anlamına geldiğinden, “evet” oyları galip gelene dek egemenlik referandumlarının sonunun gelmeyeceğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Ayrılma Referansı (*Secession Reference*)

1995 referandumunda “hayır” oylarının kıl payı kazanmasının ardından federal hükümet ayrılma konusunu yasal bir çerçeveye oturtma ihtiyacı duyar ve Quebec'teki ayrılma referandumlarının yasallığını öğrenmek için Yüksek Mahkemeye başvurur. 1980 ile 1995 referandumları arasında egemenlikçilerin oy oranını artırması, egemenlikçilerin galibiyetine karşı tamamen hazırlıksız olan federal hükümeti harekete geçirir. Üçüncü bir referandumdan ürken federal hükümet, hem yeni bir referandumun önünü kesmek hem de ayrılık kararı çıkması durumunda ne yapacağını netleştirebilmek için strateji belirlemeye çalışır. Bu amaçla, 30 Eylül 1996'da Kanada İdari Heyeti (*Governor in Council of Canada*) Quebec'in ayrılıkçı siyaseti üzerine Kanada Yüksek Mahkemesine üç önemli soru yöneltir. Kanada anayasası, federal hükümete Yüksek Mahkemeye soru sorma imkânı tanımaktadır, aynı şekilde eyalet hükümetlerinin de kendi temyiz (*appeal*) mahkemelerine gitme yetkileri bulunmaktadır (Rosiers, 2000: 54, dipnot. 1). Başsavcı⁹ Allan Rock, 26 Eylül 1996'da Ayrılma Referansını (*Secession Reference*)'ı duyurur, ama karar 23 ay sonra ilan edilir. Quebec'in egemenliği konusundaki tartışmaların hukukun üstünlüğü ve Quebec referandumunun demokratik meşruiyeti gibi birbirini dışlayan iki ilke çerçevesinde yapılmasının yarattığı kördüğümü Yüksek Mahkeme *Secession Reference* ile çözme görevini üstlenir (Tierney, 2003: 178).

Yüksek Mahkemeye yöneltilen üç soru şu şekildedir: “İlk olarak, Kanada anayasası altında, Quebec Ulusal Meclisi, yasaması ya da hükümeti tek taraflı olarak Quebec'in Kanada'dan ayrılmasını tatbik edebilir mi? İkincisi, Uluslararası hukuk, Quebec Ulusal Meclisine, yasamasına ya da hükümetine tek taraflı olarak Quebec'in Kanada'dan ayrılmasını tatbik etme hakkını verir mi? Bu bakımdan, uluslararası hukukta Quebec Ulusal Meclisine, yasamasına ya da hükümetine tek taraflı olarak Quebec'in Kanada'dan ayrılması hakkını veren kendi kaderini tayin hakkı var mıdır? Üçüncü olarak, Quebec Ulusal Meclisine, yasamasına ya da hükümetine tek taraflı olarak Quebec'in Kanada'dan ayrılmasını tatbik etme hakkı üzerine yerel ve uluslararası hukuk

9 Attorney General

arasında bir ihtilaf olması durumunda hangisi Kanada’da örnek olarak yer alacaktır?”

Yüksek Mahkeme, düşüncesini 20 Ağustos 1998’de kamuya bildirir. İlk iki soruya verdiği olumsuz yanıt nedeniyle Yüksek Mahkeme üçüncü soruya yanıt verme gereği duymaz.

Quebec hükümeti, “Quebec’in egemenliği, sadece Quebec halkının karara bağlayabileceği demokratik ve siyasal bir sorundur” diyerek Yüksek Mahkemede temsil hakkını kullanmama kararı alır. Quebec bir vekille katılmayı reddettiği için Yüksek Mahkeme, Quebec City’den ayrılıkçı bir avukat olan André Joli-Coeur’u egemenlikçilerin argümanlarını ortaya koyması için *amicus curiae*¹⁰ olarak hareket etmek üzere atar. *Amicus curiae*, federal hükümetin görüşlerine karşılık vermekle görevlendirilir ve Quebec hükümetinin yokluğunda, Quebec hükümetinin bakış açısını yansıtmaya çalışır. Böylelikle Mahkeme, katılmayan taraflara yönelmek istediği sorulara bir bakıma gerekli savunma hakkını veriyor görünür. Joli-Coeur, prosedüre ilişkin tezleri sunarken, federal hükümetin sorularının varsayımsal ve siyasal olduğu ve yeterince olgunlaşmadığını öne sürerek Mahkemenin federal hükümetin yönelttiği sorulara yanıt vermemesi gerektiğini savunur.¹¹ Mahkeme, savunma avukatlarını, on üç katılımcıyı ve *amicus curiae*’yi, 16-19 Şubat 1998 tarihlerinde, Kanada savcısı olarak dinler ve altı ay sonra 20 Ağustos 1998’de oybirliğiyle aldığı kararını açıklar (Woehrling, 1999: 5, 8).

Yüksek Mahkemenin kararı, Quebec’in ayrılması konusunda ne Kanada iç hukukunun ne de uluslararası hukukun bu eyalete tek taraflı ayrılma hakkı tanımadığı yönündedir. Sadece Kanada anayasasında yapılacak bir değişiklik buna imkân tanıyabilecektir ki bu da federal hükümetin rızasını ve eyaletlerin belli oranda onayını hatta hepsinin onayını gerektirmektedir. Ancak Yüksek Mahkeme, Kanada anayasasının tamamen değiştirilebilir olduğunu ve değişim prosedürlerinin de ayrılmaya izin vermesi gerektiğini söyleyerek açık kapı bırakır.

10 Mahkeme fahri Müşaviri.

11 Claude Ryan, Quebec’in tek taraflı olarak ayrılma kararının her şeyden önce siyasal bir eylem olacağını, fakat Yüksek Mahkemenin, bu kararın tamamen siyasal olduğunu reddettiğini ve Kanada’nın yasal ve anayasal düzeninde çok önemli yansımaları olacağı sonucuna vardığını belirtmiş ve bu tutumu eleştirmiştir. Yüksek Mahkeme, konunun sadece siyasal olmadığı olgusuna dayanarak, federal hükümetin yönelttiği sorulara yanıt vermeyi kabul etmiştir. Mahkeme, ayrılma konusundaki soruların yasal ve hukuki boyutlarına yanıt verdiğini vurgularken, ayrılmanın siyasi boyutuna dair konuların sorumluluğunu siyasi aktörlere bırakmayı uygun görmüştür (Ryan, 2000(a): 2).

Kanada Anayasasının Temel İlkeleri ve Ayrılma İçin Gerekli Anayasal Değişiklik

Yüksek Mahkemenin ilk soruya yanıtı özetle şu şekilde olmuştur: “Quebec’in Kanada’dan ayrılması Quebec Ulusal Meclisi, yasaması veya hükümeti tarafından tek taraflı olarak gerçekleştirilemez. Bir eyaletin Kanada’dan ayrılmaktaki her girişimi Kanada anayasasına uygun olmalıdır, yoksa Kanada yasal düzenini ihlal etmiş sayılır. Buna karşılık, Quebec’lilerin açık ve net bir çoğunluğunun açık ve net bir şekilde Kanada’da kalmak istemediklerini ifade etmeleri karşısında Kanada anayasal düzeni bundan etkilenmemiş kalmaz...” (Van Der Vyver, 2000: 11). Mahkeme, Quebec’in “Konfederasyonun diğer katılımcılarıyla” müzakere etmeden sadece referandumun sonucuna bakarak ayrılamayacağını bildirir¹² (para 88, 149). Ayrıca, “ayrılmanın Kanada anayasasında da değişiklik yapılmasını gerektirdiğini, çünkü ayrılmanın mevcut anayasada mümkün olmadığını” beyan eder (para 84). Ancak Yüksek Mahkeme, Quebec’in kendi kaderini tayin talebini tümünden dışlayan bir tutum sergilememiştir. Hemen hemen tüm ülke anayasalarının ayrılma konusunda sessiz olduğu,¹³ tıpkı devrim gibi ayrılmayı da anayasa dışı varsaydığı düşünülürse, Yüksek Mahkemenin, son kararı siyasilere bıraksa da ayrılma hakkını tartışmaya açması bir ilktir (Tierney, 2003: 179-180).

Yüksek Mahkeme, ilk soruya yanıtında öncelikle Kanada anayasasının dört temel ve düzenleyici ilkesini açıklamış ve Quebec’in ayrılmasına atıfta bulunarak federalizm, demokrasi, anayasacılık ve hukukun üstünlüğü ile birlikte azınlıklara saygının Kanada siyasetinin temel ilkeleri olduğunu beyan etmiştir.¹⁴ Bazı önkoşulların sağlanması durumunda anayasada yapılacak değişikliklerle yasal ayrılmayı sağlayacak olan bu dört temel ilkedir. Kanada

12 *Secession Reference*’tan yapılan alıntılar bundan sonra parantez içinde para ifadesiyle belirtilecektir.

13 Monahan, Kanada anayasasının, ayrılma dışındaki konularda da referandumun yasal etkisi konusunda sessiz olduğunu belirtmiştir (Monahan, 2000: 9).

14 Usher, “anayasacılık ve hukukun üstünlüğü”nün tek mi yoksa iki ilke mi olduğunu belli olmadığını söyler. Yazar, “eğer tek ilkeyse, o zaman neden iki terim kullanılmakta, hukukun üstünlüğünden bahsetmek neden tek başına yeterli görülmemekte?” diye sorar. Usher, Mahkemenin, azınlıkların korunması ilkesini de açıklayıcı bulmaz. Ona göre, müzakereler sonrasında Quebec’in ayrılması söz konusu olursa Mahkemenin ayrılan ülkedeki azınlıkları koruması mümkün değildir, o nedenle böyle bir ilkenin işlevselliği yoktur (Usher, 1999: 48).

anayasasının gelişimini ve evrimini canlı bir ağaca (*living tree*)¹⁵ benzeten Mahkeme, ayrılık sorunsalıyla doğrudan ilgili gördüğü bu dört ilkeden hiçbirinin bir diğerini dışlayamayacağını ve ihmal edemeyeceğini ve hiçbirinin ötekine göre önceliği bulunmadığını bildirmiştir (Rocher&Verrelli, 2003: 209; Woehrling, 1999: 13). Yüksek Mahkeme tartışmanın büyük bölümünü Kanada anayasa hukukuna ayırmıştır. Anayasanın bu dört temel ilkesine atıfta bulunarak, Mahkeme Quebec'in tek taraflı olarak ayrılamayacağına karar vermiş ve bu yöndeki her girişimin anayasaya aykırı olacağını duyurmuştur. Ancak, Mahkeme, Kanada'daki uzlaşma geleneği ve gevşek federalizme atıfta bulunarak egemenlikçi güçlerin gelecek referandumda “açık ve net bir soruyla açık ve net bir çoğunluğun” desteğini almaları durumunda müzakere etmek için anayasal yükümlülük doğacağını beyan etmiştir. Bu yükümlülük tamamen anayasa anlaşmasından ortaya çıktığı için belki hukuki olarak tatbik edilebilir değildir ama bağlayıcıdır (Toope, 1999: 522).

Yüksek Mahkeme fikrini beyan ederken anayasanın yazılı olduğu kadar yazılı olmayan boyutunu da dikkate almıştır (Tierney, 2003: 177, 179). Anayasa, siyasal sürece dair sadece genel bir çerçeve sağladığı ve sınırlı temel meseleler hakkında maddeler içerdiği için birçok konu anayasayla sınırlandırılmamıştır, bu nedenle Mahkemenin, anayasada yer almayan bir konu hakkında yazılı olmayan normlar eklemesi doğaldır (Monahan, 2000: 8). Yüksek Mahkemenin dar bir demokrasi anlayışına sahip olmadığı ve demokrasi ilkesinden anladığı şeyin temsili demokrasiyi aştığı açıktır. Kanada sisteminin basit bir çoğunluk demokrasisi olmadığını belirten ve demokrasiyi müzakere, tartışma, fikirlerini ifade etme, uzlaşma süreci olarak algılayan Mahkeme (Rocher&Verrelli, 2003: 210), Kanada-Quebec sorununun kaynağını oluşturan müzakereci demokrasi eksikliğine gönderme yaparak sorunun çözümü için önemli ipuçları sunmuştur. Ayrıca demokrasi ve federalizm ilkelerini birlikte ele alarak Quebec'in Kanada anayasasındaki farklılığı “siyasal gerçeğini” tanımıştır (para 59). Belki bu farklılık anayasada yazılı değildir ama Kanada birliğinin temelini oluşturmaktadır. Yüksek Mahkemenin, Quebec için özel haklara dair açıkça bir ifade kullanmamış olmasına karşın “ayrı kültüre” sahip olduğunu belirtmesi önemlidir (Tierney, 2003: 181-182). Fakat, dört temel ilkeden bahsedilirken dildeki ikililiğin atlanmış olması ve anayasada Kanada'nın eşit statüde iki dili olduğunun kesin biçimde belirtilmesine rağmen, *Secession Reference*'ta sadece azınlık haklarından bahsedilmiş olması Quebec'lilerin tepkisine neden olmuştur (Ryan, 2000(b): 43).

15 Ağacın dallanıp budaklanması gibi anayasa da gelişmekte ve yeni anlamlar kazanmaktadır.

Yüksek Mahkemenin, Quebec'in Kanada'dan tek taraflı ayrılmasına karşı çıkarken sunduğu gerekçelerden biri de Kanada'da hukukun üstünlüğünü ve federalizm ilkelerinin işlerliğini korumasıdır (Rosiers, 2000: 61). Bu iki ilke, Quebec'in Kanada içindeki varlığını güvence altında tutmaktadır. Öte yandan Toope gibi bazı yazarlar, anayasa hukukunda Kanada devletinin parçalanmasını yasaklayan belirli bir metnin yer almadığını ileri sürerler. Toope'ye göre, ayrılma konusunda tek taraflı bir beyanın yasal geçersizliğini duyurmak böyle bir beyanın olamayacağı anlamına gelmez (Toope, 1999: 520-521). Nitekim Mahkeme de, ayrılmanın yasal olarak mümkün olabilmesi için anayasanın değiştirilmesi gerekeceğini (para 84) belirttikten sonra Quebec'in anayasal değişiklik yapılmasını önerme hakkı olduğunu teslim etmiştir (Tierney, 2003: 187).

Yüksek Mahkemenin, bir yandan siyasi temsilcilerin anayasa çerçevesinde hareket etmesinin gerekliliğine değinip bir yandan da bunun bir sınırlama olmadığını, çoğunluğun istemesi durumunda anayasada değişiklikler yapılabileceğini ve özellikle de ayrılmanın bu değişikliklerden biri olduğunu bildirmesi çok önemli bir gelişmedir. Demokrasi ilkesini açıklarken, müzakere edilmesi koşuluyla anayasal kuralların da değişime açık olduğunu belirtmesi (para 76) Mahkemenin katı ve boğucu bir anayasacılık anlayışına sahip olmadığını gösterir. James Tully'in de belirttiği gibi, çokuluslu bir toplumun özgür ve özbelirlenimci (*self-determining*) olabilmesi için anayasal kuralların veya tanınmanın üyeleri tarafından düzeltilmelere ve meydan okumalara açık olması gerekir. Eğer açık değilse, bir tahakküm yapısı oluşturur ve böyle bir durumda ne toplum özgür, ne de üyeleri özbelirlenimci olabilir. *Secession Reference*, anayasal demokrasinin üyelerinin siyasal ve anayasal değişiklikleri başlatma hakkına ve diğerlerinin bu değişiklikleri müzakere etme zorunluluğuna vurgu yaparak Kanada anayasasının bir deli gömleği olmadığını göstermiştir. Bir başka deyişle, Quebec'in kendi kaderini tayin hakkı olduğunu bütünüyle tanımıştır (Rocher&Verrelli, 2003: 210-211). Mahkeme, "ayrılma için anayasa değişikliğine ihtiyaç duyulduğunu belirttikten sonra, Quebec'te "açık ve net bir soruyla, açık ve net bir çoğunluğun" iradesi ayrılma yönünde bir talepte bulunursa, bu talebin diğer Kanadalılar tarafından göz ardı edilemeyeceği sonucuna varmıştır. Çünkü, demokrasi ilkesi, Kanada Federasyonunun her bir oluşturucu ögesine anayasa değişikliğini başlatma konusunda anayasal hak tanımaktadır. Mahkeme, bu hakkın "Konfederasyonun (orijinal metinde böyle yazılmış) katılımcılarına diğer eyaletlerdeki değişim arzusunu tasdik etme ve ona karşılık vermek için anayasal tartışmalara girme konusunda sorumluluk yüklediğini" bildirmiştir. "Konfederasyonun iştirakçilerinden birinin anayasada düzeltme yapılması konusunda meşru girişiminin sonucunda bütün tarafların müzakere için masaya oturması

zorunluluktur.” Her ne kadar tek başına referandum, tek taraflı ayrılmayı getiremezse de, bir eyaletin insanların “açık ve net” bir soruyla, “açık ve net” bir çoğunluğun talebiyle sağlanmış demokratik iradesinin bir ağırlığı bulunmaktadır. Bir eyaletin ayrılmayı düşünmesini müzakere etmekle yükümlü diğer eyaletlerin ayrılma kararı vermek gibi bir zorunluluğu yoktur. Öte yandan, “Quebec’in haklarını mutlak bir biçimde reddederek” veya “makul olmayan bir inatçı ihtilafla” müzakere yükümlülüklerine itaatsizlik etmeyeceklerdir. Müzakereler yine aynı anayasal -“federalizm, demokrasi, anayasacılık ve hukukun üstünlüğü ve son olarak da azınlıkların korunması”- ilkelerle yürütülecektir. Gerçi bir eyaletin ayrılma konusundaki meşru taleplerine saygı duymak ve karşılık vermek diğer eyaletlerin göreviyse de, müzakerelerin nihai sonucu mahkemelerin yetkisinin ötesinde siyasal bir karar olacaktır (Van Der Vyver, 2000: 9-10). Mahkeme, referandum sonuçları üzerinden müzakere yapabilmek için, bir dahaki referandumun koşullarının - özellikle de sorunun soruluş şeklini ve anlamlı olacak oy oranını belirlemek için- Quebec’lilerin dışındaki aktörler tarafından da kabul edilmesi gerektiği konusunda anlaşmıştır (Woehrling, 1999: 17).

“Açık ve Net” Soru ve “Açık ve Net” Çoğunluk

Secession Reference’da, yaklaşık kırk kere “açık ve net” ifadesini kullanmasına karşın (Ryan, 2000(a): 8) Yüksek Mahkemenin “açık ve net soru” ile “açık ve net çoğunluğu”, açık ve net biçimde tanımlamaması belirsizliğe neden olmuştur. Mahkeme her ne kadar, “açık ve net çoğunluğu” nitelik anlamında kullandığını belirtmişse de anlamını netleştirmemiş ve bir oran bildirmemiştir. “Açık ve net soru”ya 93, 100, 148 ve 153üncü paragraflarda, “açık ve net ifade”ye 87, 88, 92, 151inci paragraflarda, “muğlak olmayan soru”ya 97, 100 ve 104üncü paragraflar olmak üzere 3 defa ve “açık ve net bir referandum sonucu” ifadesine 151inci paragrafta, “açık ve net çoğunluğa” 92, 93, 104 ve 151inci paragraflarda atıfta bulunan Mahkemenin “açık ve net”i tanımlamayı ihmal etmesi ya da unutmuş olması mümkün değildir. Lajoie’ya göre, Mahkemenin, “açık ve net soru ve çoğunluğa” açıklık getirmemiş olması bunu üstlenmek istememesinden ve bu görevi siyasal aktörlere bırakmasından kaynaklanmıştır (Lajoie, 1999: 1).

Yüksek Mahkemenin, “açık ve netlik” konusunu bu kadar vurgulayarak 1980 ve 1995’teki egemenlik referandumlarına gönderme yaptığı ve bu referandumların meşruiyetini tartıştığı açıktır. Ancak “açık ve net çoğunluk” ile “açık ve net soru”nun ne anlama geldiğini, hangi düzeltme formülünün kullanılması gerektiğini açıklamadığı için bu sorular siyasal sürece bırakılmıştır. Olası bir referandumda, “açık ve net soru” konusunda sıkıntı

yaşanması düşük ihtimalse de “açık ve net çoğunluk” ile hangi oranın kabul edileceğinin ciddi bir ihtilaf konusu olacağını öngörmek zor değildir. Monahan, “açık ve net çoğunluk” için % 60’ın makul bir oran olacağını söylemiştir (Monahan, 2000: 27). Çünkü, Mahkeme “açık ve net çoğunluğu” tanımlamamış ve bu konuda kararı mahkemelere değil siyasi yetkililere bırakmışsa da, % 50’yi aşan çoğunluğun yeterli olmadığını güçlü bir şekilde ifade etmiştir. Gerçekten de, Mahkeme, “eğer % 50’yi aşan bir oy oranını yeterli görseydi, çoğunluk derdi, ‘açık ve net’ kelimesini kullandığına göre bu orandaki bir çoğunluğu yeterli görmemiştir” (Monahan, 2000: 12-13). Oysa, 1980 ve 1995 referandumlarında Quebec eyalet hükümeti basit bir çoğunluk oyunun ayrılmaya yeteceğini savunmuştur.¹⁶ Ayrılma referandumlarında nitelikli çoğunluğun bir norm olmadığını yazan Monahan ve Bryant, ne Kanada’da yapılan üç referandumun ne de Newfoundland’daki konfederasyon referandumlarında nitelikli çoğunluk aranmadığını belirtmişlerdir (Monahan&Bryant, 1996: 12). Fakat uluslararası topluluktaki genel eğilim, çok önemli değişikliklerde daha büyük bir çoğunluk şartının aranması yönündedir ve bir ülkenin bağımsızlığı çok önemli bir konu olduğundan nitelikli çoğunluğu gerektirdiği şeklindedir.¹⁷

Referandum sorusunun “açık ve netliğin” göreliliğini öne süren Alain Pellet, federal hükümetin hem referandum öncesinde sorunun “açık ve

16 1999 Ağustos’unda Quebec’te yapılan bir ankete göre, basit çoğunluk oyunun ayrılmak için yeterli olacağını düşünenlerin oranı %37’dir, Quebec’lilerin %60’ı ise bunun yeterli olmayacağı görüşündedir. Ayrıca Quebec’lilerin %70’ine göre, %60’lık evet oyu ayrılma için “açık ve net” çoğunluğu oluşturmaktadır (Radan, 2003. 635, dipnot. 33). İlginç olan ise, Quebec’lilerin %72’sinin, yerlilerin çoğunluğunun istemesi durumunda Kuzey Quebec’teki yerli bölgesinin Kanada içinde kalmasını makul karşılamasıdır (Radan, 2003. 637, dipnot. 43).

17 Karadağ’ın Sırbistan’dan ayrılması için gerekli oy %55 olarak belirlenmiş (%50+1 değil).

Karayiplerdeki St. Kitts ve Nevis adaları iki uluslu bir federasyondur. Nevis’te iktidara ayrılıkçı bir partinin gelmesiyle referandum yapılması kararı alınmıştır. Anayasaya göre, hem Nevis ulusal meclisi hem de Nevis’teki seçmenlerin üçte ikisinin onay vermesi gerekmektedir. 1997 Ekiminde Nevis ulusal meclisi oybirliğiyle ayrılma yönünde karar vermiş ancak Ağustos 1998 referandumunda halkın %61.7’si ayrılma yönünde oy kullanınca üçte ikilik oy oranı yakalanamamış ve ayrılma gerçekleştirilmemiştir (Kreptul, 2003: 75).

İskoç ve Galler’deki 1979 yetki devri referandumlarında, İskoçların %51.6’sı evet demiş, ancak katılım oranı çok düşük kaldığından (%32.9) yetki devri gerçekleştirilmemiştir (Galler’de ise %80 oranında reddedilmiştir). Bu arada her iki referandumda da bütün süreci merkezi hükümet (Britanya) kontrol etmiştir (Monahan&Bryant, 1996: 15).

netliğini”, hem de referandum sonrasında çoğunluğun “açık ve netliğini” değerlendirme bakımından iki veto hakkına sahip olmasını -hatta etkin müzakereler sonrasında bile tek taraflı ayrılmayı veto etme hakkına sahip olduğuna göre 2 değil 3 veto- eleştirmektedir. Ayrıca “açık ve net” bir soruya rağmen referandum sonrası belirsiz bir durum yaşanabilir, bu yüzden sorunun “açık ve netliği” ortaya “açık ve net” bir durum getirecektir beklentisine girmek hatalı olacaktır (Pellet, 1999: 2-4).

Daniel Turp da, Kanada’daki tüm referandumların çoğunluk kuralına dayanılarak yapıldığını iddia ederek, egemenlik referandumu için değişik rakamlar telaffuz edilmesine karşı çıkmıştır. “Newfoundland geçerli oyların %52’siyle Konfederasyona katılmıştır. Quebec ve Kanada’nın siyasal ve anayasal geleceğine dair tüm referandumlar –1980 egemenlik-birlik, 1992’de Charlottetown Mutabakatı ve 1995’te egemenlik-ortaklık– geçerli oyların %50’si çoğunluk kuralına göre düzenlenmiştir” diyen Turp, %50+1 oy kuralında ısrar etmektedir (Turp, 2001: 5). Fakat, Kanada tarihine bakıldığında, Turp’un iddia ettiği gibi tüm referandumların aynı oy çoğunluğu kuralına göre yapılmadığı görülür. Belki Federasyona 1949 yılında katılan Newfoundland’te seçmenlerin %52’sinin katılma yönünde oy vermesi yeterli olmuşsa da, örneğin British Columbia’da seçim sistemi reformu için yapılan referandumda % 60 nitelikli çoğunluk şartı aranmış, “evet” oyları %57’de kaldığından seçim reformu yapılamamıştır. Kanada tarihinde üç ulusal referandum olmuştur. Bunlar, 1898’deki alkollü içecek yasağı referandumu, 1942’deki askere yazılma referandumu ve 1992’deki Charlottetown Mutabakatı referandumudur. 1898’teki alkol yasağı konusunda yapılan referandumda, seçmenlerin %51.3’ü yasak yönünde oy kullanılmasına rağmen (Quebec’te ise çoğunluk “hayır” oyu kullanmıştır) Wilfrid Laurier’in Liberal Hükümeti bu oranı yeterli bulmadığı için alkol yasağını uygulamamaya karar vermiştir. Asker gönderme konusunda ise, Quebec’in büyük çoğunluğu reddetmiş, Kanada genelinde ise %63.7 asker gönderme yönünde görüş bildirmiştir. Bu iki referandum da bağlayıcı değil tavsiye niteliğinde olmuş ve tüm süreç federal hükümet tarafından yürütülmüştür¹⁸ (Monahan&Bryant, 1996: 16). Zaten parlamenter demokrasilerde bağlayıcı referanumlara pek rastlanmaz (örneğin SSCB’de bile, referandumlar tavsiye niteliğinde olmuştur) ve parlamenter sistemde bağlayıcı referanduma pek izin verilmez (Monahan&Bryant, 1996: 12-13).

18 Sadece Charlottetown’da her eyalete kendi referandumunu yapma yetkisi verilmiştir. Quebec bağımsız, diğerleri ise birlikte hareket etmiş ve aynı soruların sorulduğu referandumlar aynı tarihte gerçekleştirilmiştir (Monahan&Bryant, 1996: 16).

Müzakere Etme Yükümlülüğü

Mahkemeye göre, eğer Quebec'iler, “açık ve net” bir soruya “açık ve net” bir çoğunlukla “evet” deyip ayrılmaya karar verirlerse ayrılıkçı projenin demokratik meşruiyeti belirecek ve diğer eyaletleri ve federal hükümeti bağlayan müzakere artık anayasal zorunluluk olarak ortaya çıkacaktır. Mahkeme, müzakere etme yükümlülüğünden bahsederken 1982 anayasa kanununun 46. seksiyonunun, anayasa önergesi yoluyla herhangi bir eyalete anayasada değişiklik yapma izni verdiğine atıfta bulunmuştur (para 69) (Monahan, 2000: 6, dipnot. 12). Buna göre, “ taraflar, Quebec yönetiminin ayrılma hakkını reddetme hakkına sahip değildir” (para 221). “Anayasada değişiklik yapılması maksadıyla tüm Konfederasyon katılımcılarının müzakere masasına gelmesi zorunludur” (para 88). Müzakere kelimesine en az 57 kere yer verilmesinden de anlaşılacağı üzere Mahkeme, Quebec sorununun çözümünde müzakereyi öne çıkartmak istemiştir (Pellet, 1999: 2). Hiç şüphesiz *Secession Reference*'in en şartıcı ve beklenmedik ögesi, müzakere etmenin bir zorunluluk olduğunu bildirmesidir. Müzakere etme yükümlülüğü çok yeni bir söylemdir ve Mahkeme birçok yerde, tarafların (federal hükümet ve eyaletlerin) müzakere etmelerinin anayasal bir yükümlülük olduğunu bildirerek müzakereci bir siyaset anlayışını Kanada siyaset kültürüne yerleştirmeyi hedeflemiştir. Bu arada, müzakere etme yükümlülüğü sadece ayrılma ile ilgili bir referandum durumuna özgü değildir; tarafların referanduma başvurulmadan da tamamen demokratik bir inisiyatifle anayasal değişiklik için müzakere etme zorunluluğu vardır (Lajoie, 1999: 1).

Mahkemenin müzakere etme yükümlülüğü getirmesini “Yüksek Mahkemenin Kanada anayasa hukukuna eklediği yeni bir öge” olduğunu belirten Peter Hogg, bu ilginç kararın ayrılma konusundaki uluslararası yasal kurallara çok özgün ve yenilikçi bir katkı sağlayabileceğini öne sürmüştür (Lalonde, 2003: 6). Aslında, Peter Hogg'a göre, “Quebec'li seçmenlerin çoğunluğu ayrılma yönünde oy kullandığında federal hükümetin Quebec ile müzakere yapmak zorunda kalacağı bir siyaset gerçektir. Ayrıca Quebec'li seçmenlerin bu yöndeki kararına direniş de az olacaktır. Mahkemenin kararı bu siyaset gerçekliği yasal bir kurala oturtmuştur.” (Hogg, 1999: 34-35). Fakat Hogg, ayrılmak isteyen bir eyaletin referandum yapmasının merkezi hükümeti işbirliği yapmaya zorlamasının tarihsel bir temeli olmadığını ileri sürmüştür. ABD'de güney devletlerin 1861'de ayrılma girişimlerine federal hükümet karşı çıkmış ve bunu savaşıla bastırmıştır. Kanada'da 1868'de Nova Scotia'nın, Avustralya'da da 1934'de Batı Avustralya'nın ayrılma girişimine federal hükümetler başarıyla engel olmuştur (Lalonde, 2003: 7). Usher de, müzakere etme yükümlülüğünün ne Kanada ne de başka bir ülke anayasasında bulunduğunu hatırlatarak böyle bir yükümlülüğün yaratacağı belirsizliğe ve

sonuçlarının tehlikesine dikkat çekmiştir. Usher ayrıca, Mahkemenin müzakere etme yükümlülüğü iddiasına karşın bunu kanıtlamadığını, hatta neden müzakere etme zorunluluğu olduğunu göstermek için herhangi bir çaba harcamadığını söyleyerek bu tutumu eleştirmiştir (Usher, 1999: 44-47).

Mahkeme, *Secession Reference*'de, bazı yasal çerçevelere açıklık getirirken yeni bazı belirsizliklere neden olmuştur. “Açık ve net soru” ve “açık ve net çoğunluk” konusunda tanımlama yapmaktan kaçınıp kararı siyasi aktörlere bıraktığı gibi müzakere konusunda da müzakere etme yükümlülüğü getirip müzakerenin hangi durumlarda ve ne şekilde yapılacağına dair bir yasal çerçeve çizmeyerek belirsizliğe neden olmuş ve bu konuda da kararı siyasilere bırakmıştır (Monahan, 2000: 6). Müzakerelere kimlerin katılacağı, konsensüse nasıl ulaşılabileceği, görüşmelerin tıkanması durumunda ne olacağı gibi önemli sorulara Mahkeme açıklık getirmemiştir. Quebecli egemenlikçiler için müzakere, federal hükümet ile Quebec hükümeti arasında eşit koşullarda yapılmalıdır, ama Yüksek Mahkemenin düşündüğü müzakere biçiminin iki taraflı olmadığı açıktır. Müzakerelerin başlıca aktörleri federal hükümet, Quebec hükümeti ve diğer eyalet hükümetleri olacaktır, ancak Mahkeme, “Quebec’in içindeki ve dışındaki tüm Kanadalıların da hakları da dikkate alınmalıdır” (para 92) diyerek siyasal aktörleri geniş tutmaya çalışmıştır (Ryan, 2000(a): 12-13). “Müzakerelere Quebec içi ve dışı kişilerin de katılması öngörülmüşse de ‘konfederasyonun katılımcıları’yla Mahkeme kimleri kast ettiğini yeterince açık tanımlanmadığından eyaletler ve federal hükümet dışında müzakerelere kimlerin katılacağı konusu sonuca bağlanamamıştır” (Monahan, 2000: 17-18). Ama yine de, egemenlik müzakerelerinin Quebecli egemenlikçilerin savunduğu gibi iki taraflı değil, diğer eyaletleri, bölgeleri (*territory*), yerli halkları¹⁹ ve diğer anayasal korumaya sahip azınlıkları kapsayacak şekilde çok taraflı olarak yürütülmesi gerektiğini bildirmesi önemli bir gelişmedir ve “açık ve net” olan, Mahkemenin iki taraflı müzakere modelini reddettiğidir (Monahan, 2000: 15). Zira, bir eyaletin ayrılması bütün Kanadalıların haklarını ve çıkarlarını işin içine dahil etmekte, bu durumda, ayrılma tüm tarafların “açık ve net” çoğunluğunun onayını gerektirmektedir. Öte yandan, Quebec’in federasyondan ayrılmayı bütün eyaletlerle müzakere etmek zorunda kalacak olması, Quebec hükümetinde rahatsızlığa neden olacağı hatta bir aşağılık kompleksi yaratacağı şüphesizdir (Woehrling, 1999: 21). Monahan, bütün eyaletlerin anayasa müzakerelerine katılmak zorunda

19 Bu arada, Yüksek Mahkeme, “ayrılma müzakereleri sırasında yerlilerin çıkarları dikkate alınacaktır” demiş (para 288), ancak yerlilerin doğrudan kendilerinin mi müzakerelere katılacağı konusu belirsiz kalmıştır.

olmasının anayasal değişiklik için hepsinin onay vermesini gerektirmediğini öne sürmüş, sadece yedisinin onay vermesinin yeterli olacağını iddia etmiştir (Monahan, 2000: 33, dipnot. 45). Russell ve Ryder da, anayasa değişikliğini eyalet meclisine getirmeden önce referanduma ihtiyaç duyan sadece iki eyalet bulunduğu (Alberta ve British Columbia) dikkat çektikleri makalelerinde, anayasa değişikliğinin tüm eyaletlerde onaylanması yerine yapılacak ulusal bir referandumun beş ve daha fazla eyalette kabul edilmesinin yeterli olacağını öne sürmüştür (Russell&Ryder, 1997).

Mahkeme kararında, tarafları iyi niyetle (*good faith*) müzakere etmeye ve müzakereleri ciddiye almaya davet etmiştir, fakat bu da muğlaklıklar içermektedir. Mahkemenin iyi niyetli müzakerelerden kastı, tarafların esnek olması ve konularını muhafaza etmekte inatçı davranmamalarıdır. Ama ayrılma ve Kanada'nın toprak bütünlüğünün muhafazası gibi hayati bir konuda iyi niyetli müzakerenin koşullarını yerine getirmek o kadar kolay olmasa gerektir. Mahkemenin “hiçbir çoğunluğun diğerinden daha fazla ya da daha az meşru olmadığını” bildirmesi de önemlidir; “müzakere süreci iki meşru çoğunluğun temsilcilerinin haklarının ve yükümlülüklerinin uzlaştırılmasını gerektirecektir” (para 93) derken, Yüksek Mahkeme, Kanada halkının egemen olduğunu söylemiş ancak hiçbir çoğunluğun diğerine göre daha fazla ya da daha az meşru olmadığı kararına vararak Quebec'in de egemen olduğunu ima etmiştir (Tierney, 2003: 190).

Yüksek Mahkeme, ayrılma konusundaki müzakerelerin bir anlaşmayla sonuçlanmama ihtimaline de özel olarak değinmiştir (para 269). “Anayasada uygun bir değişiklik için anlaşmaya varılamazsa ayrılma yasal olarak mümkün olmayacaktır” (para 263, 271, 273). Bu da demektir ki, Mahkeme, Quebec'ten egemenliğe “açık ve net” onay çıksa bile Quebec'in Kanada'nın bir parçası kalmaya devam edeceği düşüncesindedir. Referandumla Quebecli egemenlikçiler Kanada'yı müzakere masasına çağırma hakkına sahip olabileceklerse de “otomatik olarak egemenlik talep etme hakkına sahip olamayacaklardır” (para 91, 97) (Ryan, 2000(a): 12). “Aynı gerçekliğin yasal, siyasal ve sosyal boyutlarının aynı olmadığını” hatırlatan Ryan, “örneğin, Quebec, yasal anlamda Kanada'nın diğer eyaletlerinden biri gibidir, ancak siyasal ve tarihsel olarak diğerleri gibi bir eyaletten çok daha fazlasıdır” diyerek *Secession Reference*'in, Quebec gerçeğini tartışırken mevcut anayasal düzen açısından bakmasını ve siyasal ve sosyal gerçekliği ihmal etmesini eleştirmiştir (Ryan, 2000(a): 2).

İkinci Soru

“Uluslararası hukuk, Quebec Ulusal Meclisine, yasamasına ya da hükümetine tek taraflı olarak Quebec’in Kanada’dan ayrılmasını tatbik etme hakkını verir mi? Bu bakımdan, uluslararası hukukta Quebec Ulusal Meclisine, yasamasına ya da hükümetine tek taraflı olarak Quebec’in Kanada’dan ayrılması hakkını veren kendi kaderini tayin hakkı var mıdır?” şeklindeki ikinci soruya, Kanada Yüksek Mahkemesi, devlet yönetiminin “sınırları içinde yaşayan bütün halk veya halkları eşitlik temelinde ve ayrımcılık yapmadan temsil etmesi” ve devletin “kendi iç düzenlemelerinde kendi kaderini tayin ilkelerine saygı göstermesi” durumunda uluslararası hukukun alt siyasal birliğe ayrılma hakkı tanımadığı sonucuna varmıştır. Toprak bütünlüğünün korunması uluslararası hukuk için esastır ve ancak gerekli koşullar yerine getirildiğinde bu bütünlük bozulabilir ki Yüksek Mahkemece Quebec’in durumu bu koşulları sağlamamaktadır (Toope, 1999: 520). Mahkeme, halkların kendi kaderini tayin hakkının iki bariz ögesi bulunduğunu ileri sürmüştür: “Halkın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini varolan ülke çerçevesinde devam ettireceği” anlamına gelen iç kendi kaderini tayin (*internal self-determination*) ve “tek taraflı ayrılma hakkı” anlamına gelen dış kendi kaderini tayin (*external self-determination*). Çoğu kez kendi kaderini tayin hakkından “varolan ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı” ile birlikte söz edilmesinden de anlaşılacağı üzere, kendi kaderini tayin hakkı çok özel durumlar dışında ayrılma hakkını içermemelidir. Mahkeme, uluslararası hukukun *a priori* olarak mevcut ülkelerin toprak bütünlüğünden yana olduğunu belirtmiştir. “Uluslararası hukuk mevcut egemen ülkeler çerçevesinde ve o ülkelerin toprak bütünlüğünü muhafaza ederek halkların kendi kaderini tayin hakkını uygulamasını beklemektedir. Bunun mümkün olmadığı istisnai durumlarda... ayrılma hakkı doğabilir” (para 122). Mahkeme, kendilerini bu çok özel durumda bulan ve ayrılma hakkına sahip olan halkları üç grupta sınırlandırmıştır: 1) sömürge idaresindeki veya yabancı işgalindekiler, 2) sömürge bağlamı dışındaki yabancı tebalaştırma, tahakküm ve sömürü altındaki halklar ve 3) içerde kendi kaderini tayin hakkını anlamlı bir şekilde yerine getirmesi engellenen halklar (Van Der Vyver, 2000: 11-12). Bu açıklamadan sonra Mahkeme şu sonuca varmıştır: “Bu istisnai durumların Quebec’teki varolan koşullara uygulanamayacağı açıktır. Bu durumda... uluslararası hukuk altında, Quebec’in tek taraflı olarak Kanada’dan ayrılma hakkı yoktur.” Mahkeme, “özetle, uluslararası hukuk kendi kaderini tayin hakkını sadece (en iyi halde), insanların baskı altında olduğu eski sömürge durumlarında dış kendi kaderini tayin hakkını verir...; veya tanımlanmış bir grubun siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini sürdürmek için yönetime anlamlı katılımlarının engellenmesi durumunda... Bu istisnai hallerin varolan koşullardaki Quebec’e uygulanamayacağı açıktır”

demıştır (Toope, 1999: 524). Yüksek Mahkemeye göre, “halkların kendi kaderini tayin hakkı ile ülkenin toprak bütünlüğünün korunması konusunda Kanada’da herhangi bir uyuşmazlık bulunmamaktadır” (para 130).

Öte yandan, uluslararası hukuk, sömürge olmamış ya da ağır baskılara maruz kalmamış halklara bağımsızlık hakkı vermiyorsa da, onların bu hakkı talep etmelerini ve elde etmelerini engellemektedir (Woehrling, 1999: 7). Mahkeme de, uluslararası hukukun Quebec’e ayrılma konusunda pozitif bir hak tanımadığını ama ayrılmayı yasaklamadığını teslim etmiştir. Uluslararası hukukta toprak bütünlüğü savunulmakta ve ülkelere bölünmeye karşı çıkma izni verilmekteyse bile kendi kaderini tayin hakkı da göz ardı edilmemektedir, zira, uluslararası hukukta kişilerin kendi kaderini tayin hakkı temel normdur. “Etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların bulunduğu ülkelerde, bu azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve pratik etme veya kendi dillerini kullanma hakları reddedilemez.”. Dinsel, etnik ve kültürel azınlıklar uluslararası hukukta kendi kaderini tayin hakları olan “halklar” olarak tanınmaktadır. Her ne kadar devletler, uluslararası hukukun asıl öznesi olmayı sürdürseler de, devlet dışındaki toplumsal kurumlar uluslararası ilişkilerin tüzel kişileri olarak tanınmaya başlamışlardır (Van Der Vyver, 2000: 13-14). Fakat, uluslararası hukukta kendi kaderini tayin ilkesi birçok belirsizlik içermektedir. Özellikle, “halklar” tanımının etnik azınlıkları içerip içermediği belirsizdir ve kendi kaderini tayin talebinin çaresinin (*remedy*) bağımsız bir devlet kurulması mı yoksa başka bir siyasi statü verilmesi midir, netlik kazanmamıştır (Nanda, 2003: 314).

Quebec’teki egemenlikçiler, uluslararası hukukun Quebec halkının bağımsızlık hakkına olumlu bakmasa bile ayrılmasını yasaklamadığını öne sürmektedir. Onlara göre uluslararası hukuk, bazı ayrılmalara karşı sessiz kalarak siyasi gerçekliği tanıyabileceğini göstermiştir. Bu nedenle, ayrılmanın uluslararası alanda sorun yaratmayacak şekilde düzenlenebileceği konusunda kendilerine güvenmekte ve kendi kaderini tayin ilkesinin Quebec’in bağımsızlık girişimini meşru kıldığına inanmaktadırlar (Lalonde, 2003: 2). Thomas Franck da, ayrılma konusunda yasal bir boşluk olsa bile, halkların ayrılma hakkı (ayrıcalığı) olduğuna inanmaktadır. Uluslararası hukukun ayrılmayı yasakladığını söylemek mümkün değildir. Aslında uluslararası hukuk, ne ayrılmayı yasaklamış ne de ayrılmaya izin vermiştir. Ayrılıkçı hareketlerin meşruiyeti aslında bu hareketlerin başarılı olup olmasına bağlıdır ve bunun için de hareketlerin başarıya nasıl ulaştığına pek bakılmaz (Christopher Quaye’ten akt. Lalonde, 2003: 3). Zira “başarılı devrim kendi yasallığını doğurur”. James Crawford, ayrılmak isteyen bölgenin oyçokluğuyla tek tarafı olarak ayrılmasına hak tanıyan bir uluslararası pratiğin olmadığını ileri sürmüştür (Lalonde, 2003: 7). Kanadalıların uluslararası hukukun Kanada

hukukunun bir parçasını oluşturup oluşturmadığından habersiz olduklarını söyleyen Toope'ye göre ise, ayrılmayı uluslararası hukukun çerçevesinde ele alırken Yüksek Mahkeme aldatıcı bir sonuca varmıştır (Toope, 1999: 523). Mahkeme, uluslararası hukukun dar, esas itibariyle pozitivist bir okumasını yaparak kendi kaderini tayin hakkını aydınlatmayı başaramamıştır. *Secession Reference* ile Kanada Yüksek Mahkemesinin uluslararası kamu hukukunu etkileme potansiyelinin olmadığını savunan Toope, “ne yazık ki bu fırsat kaçmıştır. Mahkemenin uluslararası hukuku okuma yaklaşımı çok tecrübesizcedir. Mahkemenin çok sınırlı analizi bütün ilginç ve zor soruları dışarıda tutmuştur” demiştir (Toope, 1999: 525). Antonio Cassese'nin de dediği gibi, “Quebec'in ayrılma talebi tutarlı bir kendi kaderini tayin teorisiyle haklı çıkartılamazsa bile bunun akabinde uluslararası tanınmaya mani değildir”, çünkü devletlerin tanınmasında; insan hakları, azınlıkları koruma ve demokratik yönetime destek gibi normatif içerik öne çıkarılsa da özellikle Avrupa'da tanınmayı siyasi bir fiil olarak kabul etme eğilimi bulunmaktadır. Gerçekten de, “devletlerin tanınması hukuk meselesinden çok siyasi bir meseledir” (Toope, 1999: 522). Tanınmanın siyasi bir olgu olması sayesinde, özgür ve adil bir referandumdan sonra Quebec'in tek taraflı bağımsızlık ilanı meşru sayılabilecektir. Quebecli egemenlikçiler, Quebec'ilerin demokratik iradesiyle gerçekleştiği sürece tek taraflı ayrılmanın meşru olacağı düşüncesindedirler (Webber, 1997: 296). Bu nedenle, bağımsızlık müzakerelerinin Kanada anayasası çerçevesinde değil de uluslararası hukuk çerçevesinde, ulusa ulus temelinde yapılmasını talep etmektedirler. Quebecli egemenlikçilerin, uluslararası hukukun kendilerine egemenliğe geçiş hakkı tanıyacağına inanmalarında, Quebec hükümetinin kendi bölgesinde etkin siyasi kontrolü kurmuş olmasının rolü büyüktür, zira “diğer devletlerin ‘etkin kontrol’ sayesinde bu yeni ülkeyi tanınması zor olmayacaktır” (Russell&Ryder, 1997: 5-7).

Quebec'in ayrılmasıyla ilgili diğer önemli ama belirsiz kalmış bir konu toprak sınırlarının ne şekilde düzenleneceğidir. Mahkeme, Quebec'in sınırlarının gelecekte müzakere edilip edilmeyeceğine dair bir ipucu vermemiş ve sessiz kalmayı yeğlemiştir (Lalonde, 2003: 13-14). Quebec'in, Kanada anayasasını tanımayıp tek taraflı ayrılmaya karar vermesi durumunda yeni oluşacak devletin sınırlarının mevcut Kanada anayasasındaki haliyle kalması konusunda ısrar etme hakkı ortadan kalkacaktır (Lalonde, 2003: 3-4). Mahkemenin kararından sonra Kanada Başbakanı Jean Chrétien, bağımsız bir Quebec'in sınırlarının müzakere edilmesi gerekeceği ve değişikliğe uğrayabileceğini söylemiştir (Monahan, 2000: 20).

3. Soruya gelince, Mahkemenin kararı şu şekilde olmuştur: Tıpkı Kanada anayasal hakları ve uluslararası hukukun şu ya da bu yanıtı vermesi gibi,

Kanada'dan ayrılma kararını Quebec'in tek başına veremeyeceği konusunda iki yasama organı ve Mahkeme arasında görüş birliği bulunmaktadır. Bu nedenle üçüncü soruya cevap verme gereği kalmamıştır. Dolayısıyla, bir uyuşmazlık durumunda Kanada hukuku ya da uluslararası hukuktan hangisinin üstün olduğu konusu önemini yitirmektedir (Woehrling, 1999: 23).

Sonuç

Yüksek Mahkemenin kararı, Kanada anayasası içinde Quebec'in farklılığını tanıması bakımından önemli bir girişimdir. Mahkeme, Quebec'in hassasiyetlerini dikkate alan bir dil kullanmış, Quebec'in tarihi lideri Georges-Etienne Cartier'den uzun uzun bahsederek ve Quebec'i "ayrı kültür" diye tarif ederek Quebec'ilerin gönlünü fethetmiştir (Rosiers, 2000: 61). Fakat, Mahkemenin Kanada'nın çeşitliliğinden bahsederken, hiçbir şekilde ikililiğine değinmemesi eleştiri konusu olmuştur (Ryan, 2000(a): 3). Ama yine de kararın, Quebec'in bağımsızlığına karşı çıkan federal hükümetin istemediği bazı öğeleri içerdiği muhakkaktır. Özellikle anayasada yazılı olmayan ilkeler ve referandumdan olumlu bir sonuç çıkması durumunda müzakere etme yükümlülüğü gibi kararlar Quebec'in lehine gelişmelerdir. Federal hükümet, Mahkemenin, Quebec'teki referandumun sonrasındaki çoğunluğun kararına bakılmaksızın, tek taraflı ayrılığın hukuki olarak illegal olduğuna hükmeden görüşüyle yetinmiştir (Woehrling, 1999: 12-25).

Kanada Yüksek Mahkemesinin kararı, egemenlik tartışmalarına yepyeni bir boyut eklemiş ve birçok yeni öge katmış, çokuluslu ülkelerde bir mahkemenin, yazılı anayasa metni kadar yazılı olmayan anayasal normları da dikkate alarak çeşitlilikler arasında nasıl bir aracı rolü oynayabileceği konusunda birçok ders sunmuştur (Tierney, 2003: 195). Egemenlik müzakerelerinin iki taraflı yerine çok taraflı yapılacağı, müzakerelerde sınır değişikliğinin de meşru bir konu olacağı, "açık ve net soru" ve "açık ve net çoğunluk" ve müzakere etme zorunluluğu bu yeni öğelerin en önemlileridir (Monahan, 2000: 20-21). Müzakere etme yükümlülüğü belki sorunun çözümü için yeterli değilse de, müzakereci demokrasi anlayışını siyasi kültüre dahil etme çabası, çok önemli ve yerinde bir girişimdir. Ayrıca Yüksek Mahkemenin Quebec'te, hem kendi meşruiyetini hem de anayasanın meşruiyetini koruma çabasıyla çok dikkatli bir dil kullanması ders çıkartılacak önemdedir. Bu nedenle *Secession Reference*'ın gerçek kazananı Yüksek Mahkemedir denebilir (Rosiers, 2000: 62). Nitekim karar Quebec'te herhangi bir aşağılanma ya da reddedilme duygusuna yol açmamış ve Mahkemenin otoritesi ve meşruiyeti güçlenmiştir. Siyasi ve entelektüel elitlerin isteği üzerine Quebec'in ayrılması

konusunda liderlik görevini üstlenen Mahkeme, buna ehil olduğunu da gösterme fırsatı bulmuştur (Tierney, 2003: 197).

Kaynakça

- CAIRNS, Alan C. (1988), "The Supreme Court, The UDI reference and democracy," *Policy Options*, September: 45-48.
- CAIRNS, Alan C. (1997), "Why is it so difficult to talk each other?," *McGill Law Journal / Revue de droit de McGill*, Vol. 42, No. 63: 63-90.
- HOGG, Peter (1999), "The Duty to Negotiate," *Canada Watch*, Vol. 7, No. 1-2: 34-35.
- HOWE, Paul (1998), "Rationality and Sovereignty Support in Quebec," *Canadian Journal of Political Science*, Vol. XXXI, No. 1: 31-59.
- Robert JACKSON, Robert (1999), "Introduction: Sovereignty at the Millennium," JACKSON, Robert (ed.), *Sovereignty at the Millennium* (Oxford: Blackwell Publishers): 1-8.
- KEATING, Michael (1997), "Stateless nation-building: Quebec, Catalonia and Scotland in the changing state system," *Nations and Nationalism*, Vol. 3, No. 4: 689-717.
- KREPTUL, Andrei (2003), "The Constitutional Right of Secession in Political Theory and History," *Journal of Libertarian Studies*, Vol. 17, No. 4: 39-100.
- LAFOREST, Guy (2004), *Pour la liberté d'un société distincte. Parcours d'un intellectuel engagé* (Québec: Les Presses de l'Université Laval).
- LAJOIE, Andrée (1999), "Le sens de l'expression 'question claire' dans le Renvoi relatif à la sécession du Québec" (7 Aralık 1999), <http://www.vigile.net/9912/lajoie-claire.html>
- LALONDE, Suzanne (2003), "Quebec's Boundaries in the Event of Secession," *Macquarie Law Journal*, Vol. 3.
- LUBLIN, David / VOSS, D. Stephen (2002), "Context and Francophone Support for the Sovereignty of Quebec: An Ecological Analysis," *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 35, No.1: 75-101.
- McROBERTS, Kenneth (1988), *Quebec: Social Change and Political Crisis* (Toronto: McClelland and Stewart, 3. Baskı).
- MONAHAN, Patrick J. (2000), "Doing the Rules. An Assessment of the Federal Clarity Act in Light of the Quebec Secession Reference," *C.D. Howe Institute*, No. 135: 1-39.
- MONAHAN Patrick J. / BRYANT, Michael J. (Nancy C. Coté ile birlikte) (1996), "Coming to Terms with Plan B: Ten Principles Governing Secession," *C.D. Howe Institute Commentary 83* (Toronto: C.D. Howe Institute).
- NANDA, Ved P. (2003), "Self-determination and Secession Under International Law," *Denv. J. Int'l L. Pol'y*, Vol. 29, No. 4: 305-326.
- PAMMETT, Jon H. / LEDUC, Lawrence (2001), "Sovereignty, leadership and voting in the Quebec referendums," *Electoral Studies*, 20: 265-280.
- Alain PELLET, Alain (1999), "Avis juridique sommaire sur le projet de loi donnant effet à l'exigence de clarté formulée par la cour suprême du Canada," *le Renvoi sur la sécession du Québec*.
- RADAN, Peter (2003), "'You Can't Always Get What You Want': The Territorial Scope of an Independent Quebec," *Osgoode Hall Law Journal*, Vol. 41, No. 4: 629-663.
- DES ROSIERS, Nathalie (2000), "From Telling to Listening: A Therapeutic Analysis of the Role of Courts in Minority-Majority Conflicts," *Court Review*, Spring: 54-62.
- ROCHER, François / VERRELLI, Nadia (2003), "Questioning constitutional democracy in Canada: from the Canadian Supreme Court reference on Quebec secession to the Clarity Act,"

- GAGNON Alain G. / GUIBERNAU, Montserrat / ROCHER, François (eds.), *The Conditions of Diversity in Multinational Democracies* (Montreal: IRPP): 207-237.
- RUSSELL, Peter / RYDER, Bruce (1997), "Ratifying a Postreferendum Agreement on Quebec Sovereignty," *C.D. Howe Institute Commentary* 97 (Toronto: C.D. Howe Institute).
- RYAN, Claude (2000a), "Consequences of the Quebec Secession Reference. The Clarity Bill and Beyond," *C.D. Howe Institute Commentary*, No. 139: 1-32.
- RYAN, Claude (2000b), "Le Dossier Constitutionnel: Perspectives de Changement," *Policy Options*: 42-45.
- SEYMOUR, Michel (2000), "Quebec and Canada at the crossroads: a nation within a nation," *Nations and Nationalism*, Vol. 6, No. 2: 227-255.
- TIERNEY, Stephen (2003), "The Constitutional Accommodation of National Minorities in the UK and Canada: Judicial Approaches to Diversity," GAGNON, Alain G. / GUIBERNAU, Montserrat / ROCHER, François (ed.s), *The Conditions of Diversity in Multinational Democracies* (Montreal: IRPP): 169-205.
- TOOPE, Stephen J. (1999), "Reference by Governor in Council Concerning Certain Questions Relating to Secession of Quebec from Canada, 161 D.L.R. (4th) 385," *The American Journal of International Law*, Vol. 93, No. 2: 519-525.
- USHER, Dan (1999), "Profundity Rampant: Secession and the Court, II," *Policy Options*, September: 44-49.
- VAN DER VYVER, Johan D. (2000), "Self-determination of the peoples of Quebec under International Law," *J. Transnational Law & Policy*, Vol. 10, No. 1: 1-37.
- WEBBER, Jeremy (1997), "The Legality of a Unilateral Declaration of Independence under Canadian Law," *McGill Law Journal*, Vol. 42: 281-317.